

**IMPACTUL PANDEMIEI COVID-19 IN
CONTEXTUL MODIFICĂRILOR
STRUCTURALE DIN SECTORUL AGRICOL
AL REPUBLICII MOLDOVA**

Valeriu DOGA

*Doctor habilitat în economie, profesor,
Cercetător științific coordonator,
Institutul Național de Cercetări Economice,
Republica Moldova
vdoga@mail.ru*

Sergiu ȚIRIGAN

*Cercetător științific,
Institutul Național de Cercetări Economice,
Republica Moldova
sergiu.tirigan@gmail.com*

Tatiana COLESNICOVA

*Doctor în economie, conferențiar cercetător,
Cercetător științific coordonator,
Institutul Național de Cercetări Economice,
Republica Moldova
ctania@gmail.com*

Articolul științific a fost elaborat în cadrul Proiectului Program de Stat pe perioada anilor 2020-2023, înregistrat în Registrul de stat al proiectelor din domeniul științei și inovării din Republica Moldova cu codul 20.80009.0807.29 și cu titlul: "Perfecționarea mecanismelor de aplicare a instrumentelor inovaționale orientate spre creșterea durabilă a bunăstării populației Republicii Moldova".

Abstract

In this paper, it is examined the potential impact of the Covid 19 pandemy, aggravated by the severe draught from 2020 in the context of tendencies of structural modifications in the agricultural sector of the Republic of Moldova.

There are examined, in an evolutionary perspective, determining factors of a crisis with negative long-term impact, on the basis of the situation recorded in 2020, and which affects especially the small and middle-size producers.

They refer the problem of access to market, access to finance and vulnerability in the face of natural hazards, and also the cumulated defficiencies, at the level of the system of policies and regulations that affect the intervention capacity and the efficiency of the support granted to the agricultural sector.

Key words: *agriculture, Republic of Moldova, COVID-19 pandemy, draught, state support.*

JEL Classification: *Q1, Q13, Q18.*

Introducere, metodologia și scopul cercetării

Trecerea de la economia planificată și agricultura de tip colectivistă la economia de piață, a lansat un proces complex de modificare structurală a sectorului agrar al țării. Complexitatea procesului este legată și de suprapunere a acestuia unor procese complexe de schimbare în sector la nivel internațional.

Identificarea soluțiilor optime și asigurarea unui management apropiat acestui proces reprezintă o provocare atât pentru sectorul agricol și părțile interesate, precum și în contextul proceselor politice aferente. Conceptul de criză este uzual utilizat în contextul proceselor de transformări structurale, fiind provocate atât de factor endogeni sectorului cât și de factori exogeni. Crizele de conjunctură, fie fiind determinate de hazarde naturale fie de dificultăți în comercializarea producției, situație pandemică ș.a., servesc drept catalizatori pentru acest proces de transformare.

Eșecurile în a asigura o gestionare eficientă a proceselor poate conduce la o recesiune prelungită, și poate determina modificări structurale dincolo de modele teoretice posibile sau evoluțiile înregistrate în condiții similare în alte state.

Lucrarea scoate în evidență legăturile dintre transformările în sectorul agricol, vulnerabilitatea la crize, conexiunile între evoluțiile înregistrate, acțiunile și politicile implementate. Au fost utilizate un șir de metode de cercetare, cum ar fi: analiza indicatorilor economici, metode de analiză comparativă, evaluarea impactului politicilor publice.

Scopul acestui studiu este de a observa conexiunile dintre procesul de schimbare structurală, riscuri și factori determinanți pentru situația de criză, un accent aparte fiind pus pe analiza evoluțiilor în domeniile relevante, impactul politicilor și sistemului de suport.

I. Tendințele modificărilor structurale în sectorul agricol

Sectorul agro-alimentar are o importanță strategică în dezvoltarea socio-economică a Republicii Moldova. Agricultură contribuie cu 12.2% la PIB (22.6%, inclusiv industria alimentară), cu 43.6% la exportul total al țării.

Acesta are o influență semnificativă asupra dezvoltării și veniturile populației din zona rurală, managementul mediului și asigurare securității alimentare.

Suprafața terenului agricolă reprezintă 62.9% din total terenuri ale țării. 21.1% din total populație activă a țării este ocupată în agricultură. Populația rurală reprezintă 56.9% din total populație, aceasta menținând o conexiune strânsă cu activitatea agricolă.

Situația în sectorul agricol este determinată de schimbările înregistrate pe parcursul ultimelor trei decenii.

Colapsul sistemului sovietic a cauzat perturbări semnificative în sistemele de producere și distribuție. Suprafața ocupată cu culturi cu valoare adăugată înaltă s-a redus de două ori. Acestea au fost complementate de o reducere semnificativă a productivității. Situația a fost direct legată cu deficiențele în asigurarea investițiilor, accesibilitatea capitalului și creditelor pentru agricultură, factori care au condus la micșorarea productivității în agricultură.

Reformarea fermelor cooperative mari și împrăștierea fermierilor a fost inițiată în anul 1992, dar a fost implementată lent, astfel încât la etapa de implementare a programului de reformă ”Pământ” lansat în 1998, sistemul agricol de producere a fost în mare parte distrus. Acest set de prime reforme a fost simulate sau deviate în o măsură semnificativă. (Selari, 2009)

În baza reformei pământ, peste un milion de cetățeni au devenit proprietari de terenuri agricole deținând în proprietate terenuri de cca. 1.5 ha, divizate un multiple parcele mai mici. În o proporție de aproximativ 50% au stabilit ferme proprii de familie în timp ce alte 50% din teritoriu a fost integrat în cadrul noilor cooperative agricole. Deși acesta este un rezultat pozitiv

comparativ cu situația din Ucraina și Rusia, acest indicator este net inferior statelor cu economie de piață. (Cimpoieș D. ș.a., 2008)

Întârzierile în implementarea reformei, implementarea parțială a acesteia, deficiențele în a asigura o conexiune între reforma sectorului agricol și a industriei de procesare, au avut drept efect lipsirea noilor proprietari de active de producere, acestea fiind în mare parte distruse sau furate, stabilirea unei dualități structurale compusă din un număr mic de întreprinderi care gestionau 50% din teritoriu și un număr mare de proprietari mici care gestionau alte 50% din teritoriu, precum și la accentuarea rupturilor de-a lungul lanțului valoric.

Reforma, prin metoda de implementare și rezultatele atinse a determinat o serie de factori determinați pentru viitoarele evoluții în sector, politicile publice adoptate, prezentând o influență semnificativă asupra sustenabilității de mediu, sociale și economice.

Ruptura dintre întreprinderile de procesare și sectorul de producere, precum și dificultățile în organizarea cooperării de-a lungul lanțului valoric, a afectat pe de o parte întreprinderile existente, iar pe de altă a condus la reformatarea modelelor relaționale. Multe întreprinderi și-au extins activitatea în domeniul producerii agricole pentru a compensa dificultățile în asigurare cu materie primă. O evoluție similară a avut loc în cazul unor companii specializate în transport și export. Agricultură a reprezentat pentru acestea o posibilitate de extindere a afacerii, de investiție și diversificare a activelor.

Tabel 1. Dinamica suprafețelor pe categorii de deținători funciari (ha)

	2007	2010	2015	2018	2021
Cooperative agricole	152386	142521	93829	85441	69941
S.A. & S.R.L.	670735	711735	771630	798514	839577
GT, < 1 ha	87210	87547	88205	75854	61299
GT, 1-5 ha	372447	347733	299230	254181	189119
GT, 5-10 ha	24492	22063	21309	23096	21754
GT, 10-50 ha	14646	25592	44476	51534	65352
GT, 50-100 ha	74712	10650	19341	23752	29681
GT, > 100	65697	59976	67630	75055	99388

Sursa: Elaborat de autori în baza datelor extrase din cadastru funciar pe anii respectivi (www.legis.md)

Conform datelor publicate în cadastrul funciar, este observată o tendință de majorare a suprafețelor gestionate de companii. Aceasta majorare nu este atât datorată selectării unei alte forme organizatorice în cazul marilor producători înregistrați ca gospodărie țărănească (GȚ), cât din contul cooperativelor agricole precum și a micilor producători care gestionează până la 5 ha.

Este înregistrată o tendință de descreștere a numărului de deținători funciari în cazul categoriei de producătorii de până la 5 ha, de la 383 mii în 2007 la 250.4 mii în anul 2021. Aceasta poate fi asociată în o mai mare măsură ieșirii din producerea agricolă, prin încheierea de contracte de arendă pe termen lung, fie vânzării terenurilor, inclusiv de moștenitori în cazul decesului primilor proprietari.

În cazul deținătorilor funciari pentru categoria de producători care dețin între 5 și 100 de ha, numărul acestora a crescut cu peste 2.5 ori în 2021 comparativ cu anul 2007.

În categoria de gospodării țărănești care gestionează până la 10 ha creșterea numărului este de deținători a crescut 4.8, fapt conectat la existența interesului față de agricultură. Multiple modele sunt aplicate pentru asigurarea investițiilor precum creșterea în baza resurselor proprii, parteneriat între rude aflate în localitate și rudele din migrație, investițiilor populației urbane sau a populației aflate în migrație internațională.

În structura producerii, pe 84.4% din suprafața însămintată au fost cultivate trei culturi agricole, porumb, grâu și floarea soarelui.

Plantațiile multianuale reprezintă 10.7% din total teren cu destinație agricolă. Deși prezintă o repartizare relativ echilibrată ca suprafață între gospodăriile țărănești care gestionează până la 100 ha și restul categoriilor de producători, se înregistrează o diferență majoră între ponderea acestora în total teren deținut. În cazul gospodăriilor țărănești menționate aceasta constituie 20.1% din total teren, iar pentru alte categorii de producători plantațiile multianuale reprezintă 7.8% din total suprafață.

În cazul sectorului zootehnic, acesta a fost în o măsură semnificativă afectat, efectuându-se o trecere a producerii către gospodăriile casnice. Volumele insuficiente de producere, dificultățile în stabilirea unui model de aprovizionare pe intern au condus la creșterea rolului importurilor și a importatorilor.

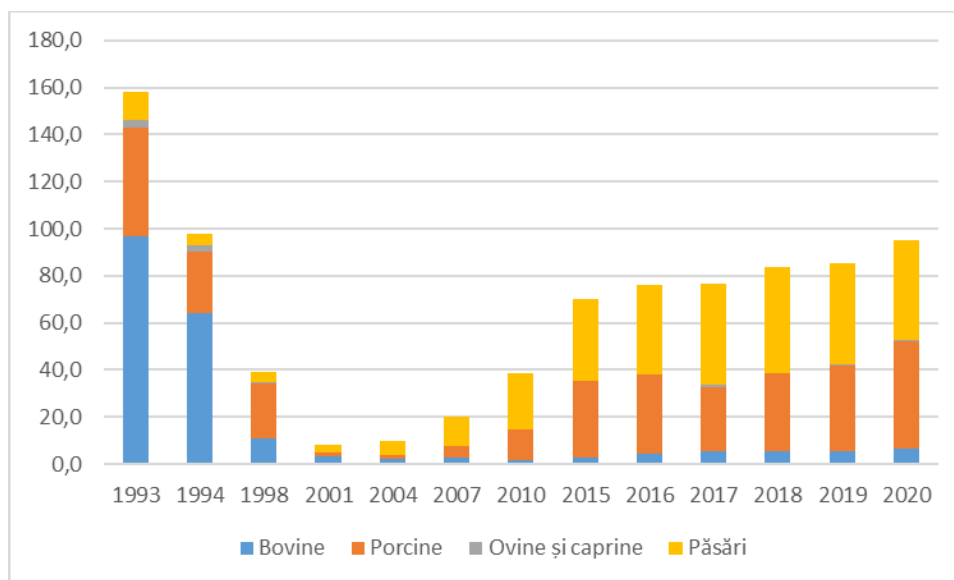

Figura 1. Producția principalelor produse animaliere de către întreprinderile agricole și gospodăriile de fermieri, mii tone

Sursă: Elaborat de autori în baza datelor Biroului Național de Statistică

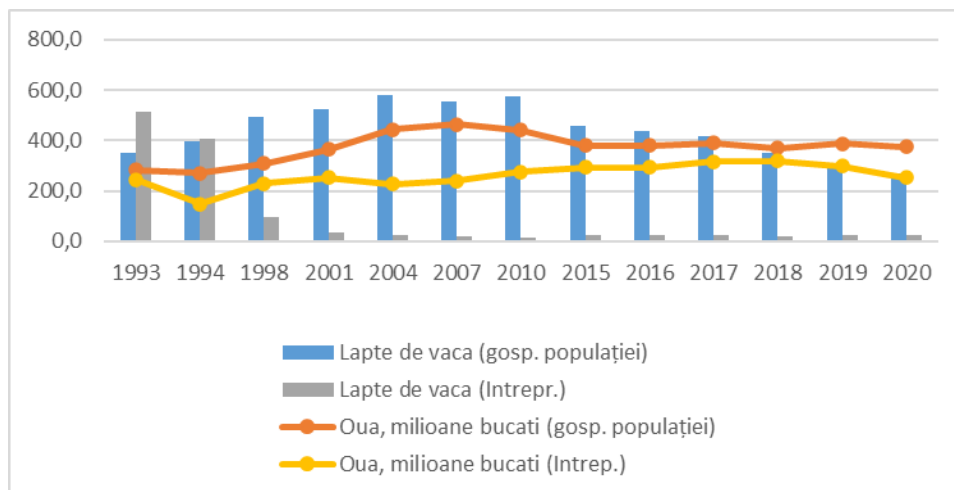

Figura 2. Dinamica comparativă producției de lapte (mii tone) și ouă (milioane bucăți) în întreprinderile agricole și gospodăriile de fermier și în gospodăriile casnice.

Sursă: Elaborat de autori în baza datelor Biroului Național de Statistică

Producția pe toate sectoarele s-a concentrat în ipostază inițială în gospodăriile casnice. Restabilirea producerii în cadrul întreprinderilor agricole și de fermieri a avut loc doar în domeniul avicol și de creștere a suinelor, acestea fiind bazate pe creșterea ponderii culturilor cerealiere și oleaginoase.

În domeniul de creștere a bovinelor, deși are loc scăderea volumului de producere în gospodăriile casnice, ceea ce corespunde prognozelor, aceasta descreștere nu este substituită de o majorare a producerii în cadrul fermelor specializate. Dinamica este cauzată de impactul unui cumul de factori, precum ar fi condiții climaterice, ritmul lent de recuperare a investițiilor, competitivitatea joasă comparativ cu statele din regiune, dificultăți în identificarea politicilor de sprijin eficiente.

Accesul la piețele de desfacere reprezintă una din barierele de bază în dezvoltarea sectorului agricol. Această problemă nu caracterizează uniform toate sectoarele de producere și în un mod diferit diferite categorii de producători.

Pentru unele sectoare, precum ar fi creșterea bovinelor pentru lapte, ovinelor, carne de pasăre, carne de porc, cultivarea legumelor și a cartofului, piața internă reprezintă principala piață de desfacere. Cu excepția sectorului de creștere a suinelor, dificultățile în a concura cu produsele de import sau de integrare în schemele de comercializare, precum ar fi achiziții publice, rețele de comerț, fie limitează capacitatea de dezvoltare, fie cauzează creșterea concurenței între producători și restrângerea producerii, afectând în special micii producători.

În comerțul internațional, o pondere importantă o are exportul de materie primă. Pentru alte produse cu valoare adăugată înaltă, dependența de o unică piață de desfacere a cauzat câteva crize determinate de măsuri restrictive impuse sau de scăderea capacității de cumpărare. Accesare de piețe noi de desfacere reprezintă o provocare, în special pentru micii producători. În același timp, pentru multe domenii de producere, precum ar fi cultivarea florilor, legumelor, fructelor, produse procesate, pentru o categorie extinsă de producători mici, s-au pentru producători noi, piața internă, care este volatilă, reprezintă unica oportunitate de comercializare. Factorii cu impact precum ar fi diminuarea exporturilor, schimbarea preferințelor consumatorilor, supra-productarea, fluctuațiile pe piețele externe și diminuarea prețurilor pentru

produsele de import, cauzează pierderi care afectează pe termen lung producătorii și capacitățile acestora.

Migrația populației rurale reprezintă un fenomen asociat procesului de modificare structurală în sectorul agricol. În cazul Republicii Moldova, acest fenomen a fost catalizat și de situația social-economică din țară. Numărul populației cu reședință obișnuite este de 2.64 milioane la 1 ianuarie 2021, ceea ce constituie cu 27.7% mai puțin decât la 1 ianuarie 1998. La moment nu există date cu privire la rata de depopulare a zonelor rurale, migrația între localități rurale, spre zona urbană și migrație externă.

Populația din mediul rural reprezintă cea mai vulnerabilă categorie de populație. În anul 2020, rata sărăciei absolute în mediul rural este de 35.3%, fiind de 2.5 ori mai mare decât în mediul urban, cele mai vulnerabile grupuri fiind cele antrenate în activități agricole și pensionarii. 82.5% din populația care are un loc de muncă informal este rezidentă a zonelor rurale, 72.5% din aceștia fiind antrenați în activități agricole. O pondere semnificativă în veniturile medii disponibile pentru o persoană din mediul rural este asigurată de plățile sociale (20.7%) și remitențe (16.1%), iar valoarea totală a veniturilor disponibile este cu 26.9% mai mică decât în cazul populației urbane.

II. Anul 2020, factori determinați ai situației de criză pentru sectorul agricol

Sectorul agricol al țării s-a confruntat în anul 2020 cu impactul cumulativ a trei factori determinanți pentru declanșarea unei crize cu impact negativ pentru sectorul agricole, și în special pentru producătorii mici și mijlocii.

Un prim factor a fost determinat de criza pandemică și impactul pe care l-a avut asupra accesului la piața, care a afectat în special micii producători. Al doilea factor este legat de seceta severă care a afectat producătorii agricoli din toate regiunile țării. Cel de al treilea factor este dictat de deficiențele cumulate la nivelul sistemului de politici și regulator, care are un impact negativ asupra capacității de intervenție și eficienței suportului acordat sectorului agricol.

A fost înregistrată o suprapunere între factorii de impact ai crizei și problemele de baza dale sectorului agricol precum ar fi accesul la piață, la finanțe, organizarea slabă a sectorului, vulnerabilitatea față de hazardele naturale ș.a.

Economia națională a înregistrat o contractare de 7% în anul 2020 ca rezultat al crizei pandemice și a secetei severe. Producția agricolă s-a diminuat cu 27.1% comparativ cu anul 2019, cu 35.9% în cazul producției vegetale și cu 3.9% în cazul producției animaliere. În mediu a fost înregistrată o diminuare de 30-40% a recoltei pe principalele tipuri de culturi agricole, și de 10-20% a efectivului de animale și a producției animaliere, excepție fiind înregistrată doar în cazul vânzărilor de vite și păsări.

Dincolo de pierderile cauzate producătorilor de seceta gravă, măsurile restrictive au condus la diminuarea accentuată a consumului final, au afectat accesul la piață, în special al micilor producători și au cauzat diminuarea activității investiționale.

Toți trei factori determinați care au afectat sectorul agricol al țării, au o preistorie care asigură atât o continuitate în evoluția problemelor nesoluționate cât și ciclicitatea apariției evoluțiilor severe.

Problema accesului la piață persistă pe parcursul ultimelor trei decenii, având diferite forme de manifestare, reieșind din situația specifică în sector. În anii nouăzeci ai secolului trecut aceasta a fost cauzată de ruperea legăturilor de comercializare și integrare stabilite în sistemul de economiei de piață.

Pe parcursul următoarelor două decenii, o primă problemă a fost dependența sectorului agricol de livrările spre piața Federației Rusă. Apreciind rolul pozitiv al accesului pe această piață, dificultățile întâmpinate în diversificarea piețelor de desfacere au supus sectorul impactului negativ a măsurile restrictive motivate politice impuse, în special în perioada 2005 – 2014, parte din care fiind aplicate și la moment. Deși acestea măsuri au jucat un rol cheie, exporturile către piața estică sunt afectate și de un cumul de factori care contribuie la instabilitatea conexiunilor comerciale precum reglementării neoficiale, factorul corupției, scăderea puterii de cumpărare a populației, volatilitatea modelelor de integrare pe piață rusă în contextul evoluției sistemului de comercializare precum și a concurenței cu alți producători.

Pe parcursul celei de a treia decade, accesul pe piața internă devine o problemă acută, ridicată inclusiv și la nivelul polemicilor politice. Creșterea rolului pieței interne și acutizare problemei de acces la piață a avut loc pe fonul problemelor de livrare pe piața Federației Ruse, consolidare a unui segment de producători mici și mijlocii, a capacității de producere pe anumite

sub-sectoare, creștere a rolului rețelelor de comercializare, precum și a concurenței cu importurile în cazul anumitor categorii de produse considerate a fi sensibile, precum ar fi produsele lactate, carne, fructe și legume proaspete și procesate, ș.a.

Măsurile restrictive impuse în contextul crizei pandemice au afectat în special producătorii orientați spre piața internă, care întâmpină dificultăți în a-și asigura accesul în rețele de comercializare. O perioadă îndelungată de timp aceștia nu au avut acces la canalele tradiționale de comercializare, doar o foarte mică parte din producători reușind să se încadreze în anumite modele de comerț direct către consumatori, fie în perimetrul zonei de desfășurare a activității agricole fie prin intermediul platformei de internet și a rețelelor de socializare. Problema accesului la rețele de comerț s-a acutizat în contextul creșterii rolului acestora în comerțul intern.

Perioada prelungită de aplicare a măsurilor restrictive, precum și factorul secetei, au constituit factori cumulativ care au condus la afectarea unui grup mai extins de producători, inclusiv pe cei care practică o diversificare a culturilor.

Vulnerabilitatea sectorului la hazardele naturale cauzează anual pierderi majore agricultorilor. Spre deosebire de asemenea calamități ca înghețuri timpurii, grindină, inundații, seceta severă afectează teritorii largi la nivelul întregii țări, periclitând inclusiv securitatea alimentară a țării. Incidența la perioade de odată la 3-5 ani, conduce la pierderi financiare semnificative pentru producători, care devin dificil de a fi recuperate din activitatea agricolă, în special în contextul în care au loc suprapuneri cu alți factori ca accesul la finanțe și credite, perturbarea modelelor tradiționale de comercializare.

În cadrul sistemului de implementare a politicilor și măsurilor de dezvoltare agricolă și rurală, un rol important este atribuit Fondul Național de Dezvoltare a Agriculturii și Mediului Rural. La nivel instituțional, Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului (MADRM) este responsabil de elaborarea politicilor și a măsurilor de sprijin iar Agenția pentru Intervenție și Plăți în Agricultură (AIPA) pentru implementarea acestor măsuri și gestiunea Fondului.

Dinamica fondului de subvenționare a producătorilor agricoli în perioada anilor 2010-2020 a fost în creștere, majorându-se de la 400 milioane lei până la 1200 milioane lei. Proporțional, a înregistrat o majorare semnificativă și numărul de măsuri de sprijin dezvoltate și implementate în

conformitate cu prevederile Strategiei Naționale pentru Dezvoltare Agricolă și Rurală 2014-2020.

La elaborarea Strategiei au fost incluse în calcul potențialele surse externe care urmează a fi atrase, în particular alocări din partea Uniunii Europene prin intermediul programului ENPARD. Doar un singur program a fost implementat 2014-2017, continuarea suportului fiind blocată de nerespectarea de către Republica Moldova a condițiilor generale de finanțare.

Pentru finanțare a investițiilor post-investiționale, care tradițional constituie componenta de bază a programului de finanțare, în anul 2020 au fost recepționate 7448 de cereri în valoare de 1216,8 milioane lei. Dintre acestea, doar 24% au fost satisfăcute, adică 1814 de cereri pentru suma de 325,7 milioane lei. Din sursele financiare pentru anul 2020, 42% (503,8 milioane lei) au fost direcționate pentru plata angajamentelor din anul 2019 față de producătorii agricoli. În acest sens, din suma alocată pentru anul 2021, în valoare de 1100 milioane de lei, majoritatea vor fi direcționate pentru acoperirea angajamentelor pentru anul 2020.

În baza Hotărârii Guvernului nr. 582/2020 pentru aprobarea modului de acordare a compensațiilor pentru diminuarea consecințelor calamităților naturale asupra recoltei anului 2020, au fost acordate compensații solicitanților care a suferit prejudiciu (conform actelor de constatare) ca urmare a secetei - la culturile cerealiere din prima grupă, și a grindinei - la culturile horticole și mazăre în cazul în care gradul de afectare a depășit 60%. Au fost recepționate 1805 de dosare în sumă de 331,2 mil. lei. Pe conturile agenților economici s-au achitat 314,8 mil. lei.

Republica Moldova continuă să înregistreze probleme în a asigura funcționalitatea sistemului de susținerea a producătorilor agricoli în o manieră echitabilă, raportată la necesitățile de dezvoltare și problemele cu care se confruntă populația rurală și producătorii agricoli, și la balansarea intereselor micilor și parilor producători.

Valoarea resurselor alocate acoperă doar o mică parte a necesităților de finanțare. Extinderea numărului de măsuri de sprijin nu a fost asigurată în o conexiune cu potențialul impact, reieșind din resursele alocate pe fiecare măsură în parte.

Mecanismul de bază de suport, este format de finanțarea post-investițională a proiectelor. Producătorii mici întâmpină dificultăți semnificative în accesarea acestor resurse. Aceștia nu dețin resurse pentru

investiții și sunt limitați în posibilitatea de a accesa credite bancare din cauza lipsei activelor pentru gaj. Acordarea întârziată a plăților, neimplementarea unui mecanism de garantare a creditelor, reglementarea insuficientă a relațiilor dintre instituțiile financiare și agricultori, lipsa unor măsuri efective focusate pentru garantarea accesului producătorilor mici la subvenții, limitează semnificativ posibilitățile de efectuare a investițiilor în baza veniturilor obținute din activitatea agricolă.

În contextul problemelor întâmpinate de producători pe parcursul anului 2020, măsurile de suport implementate de Guvern au fost parțiale, limitate în mare parte doar la culturile cerealiere, stabilind criterii de eligibilitate înalte privind gradul de afectare. Condițiile de alocare, criteriile de eligibilitate, caracteristica structurii producerii au menținut accesul la suport doar pentru producătorii agricoli mari.

Concluzii

Ponderele agriculturii în economia națională și rolul în dezvoltarea social-economică a țării determină importanța și impactul procesului de modificare structurală a sectorului agricol. Evoluțiile înregistrate sunt strâns legate cu multiple procese și provocări cu care se ciocnește Republica Moldova, precum ar fi ocuparea forței de muncă, sărăcia, migrația populației, vulnerabilitatea la schimbarea climei și expunerea la dezastre naturale cauzate de fenomene hidrometeorologice și calamități naturale ș.a.

Provocările cărora le-a fost supus sectorul agricol pe parcursul anului 2020 au potențial de a devia cursul modificărilor structurale dincolo de evoluțiile înregistrate în statele din regiune sau obiectivele de dezvoltare stabilite în documentele de politici ale țării. Deși conectate la factori de criză de conjunctură, precum ar fi pandemia Covid – 19 și măsurile restrictive impuse în contextul acesteia, seceta severă, acestea se suprapun unor probleme sistemice și de durată, cu un impact major asupra producătorilor mici și mijlocii.

Elementele cheie ale acestora se referă la problema accesului la piață, vulnerabilitatea la hazardele naturale și la schimbările climatice, precum și deficiențele cumulate la nivelul sistemului de politici și regulator.

Dezvoltarea unei politici de suport și a unui cadru de reglementare echilibrat, care să considere interesele tuturor părților interesate, atât ce ține de categoriile de producători stabiliți, cât și a actorilor de-a lungul lanțului valoric, reprezintă o provocare în cazul Republicii Moldova.

Problemele cu care producătorii mici și mijlocii s-au ciocnit pe parcursul anului 2020 și procesele catalizate de criză, precum ar fi decapitalizarea, deficiențe în integrarea de-a lungul lanțului valoric sunt reflectate continuu în documentele politici. Dificultățile înregistrate în identificarea de soluții precum și întârzierile în adoptarea unor reforme complexe ce țin de cadrul de politici și instituțional, au fost determinante pentru capacitatea autorităților de a asigura o intervenție eficientă în raport cu producătorii mici.

Referințe

- [1]. Biroul Național de Statistică. <http://statistica.md>
- [2]. Agenția de Intervenție și Plăți pentru Agricultură (AIPA), <http://aipa.gov.md/>
- [3]. Registrul de Stat al Actelor Juridice. www.legis.md
- [4]. Moroz V., Ignat A, Lucasenco E. (2014), Small and large scale farms in Moldova, Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development Vol. 36;
- [5]. Moroz V., Lucasenco E. (2013), "Structural transformations from rural area in the Republic of Moldova", Economy and Sociology, issue 1.
- [6]. Șelari G. (2009) Sectorul agrar al Republicii Moldova și al Transnistriei: reforme și rezultate. Accesat la: https://ipp.md/old/public/files/Proiecte/blacksee/rom/selari_ro_bodean.pdf
- [7]. Cimpoiș D., Muravschi A., Racul A. "Structural changes in Moldovan agriculture: problems and perspectives", accesat la: <http://dspace.uasm.md:8080/xmlui/handle/123456789/5915>